

KÖNYV

Szummer Csaba–Erős Ferenc
(szerk.): **Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről.** Budapest, Cserépfalvi, 1994.

ÉSZREVÉTELEK A FILOZÓFUSOK FREUDRÓL CÍMŰ KÖNYVRŐL*

Jelen dolgozatunkban arra vállalkoztunk, hogy a *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről* című gyűjtemény nyolc szerzőjének írásait értelmezzük. Mivel képzettségünk elsődlegesen nem filozófiai, ezért nem kíséreltük meg az egyes gondolkodók nézeteit spekulatív, logikai alapon bírálni vagy értékelni. Erre nem is volt szükség: a válogatásnak köszönhetően a szerzők álláspontjainak összevetése bőven ad lehetőséget az egyes vélemények filozófiai bírálatára.

A különböző tanulmányok értelmezésében fő szempontunk az volt, hogy az egyes szerzők kijelentései milyen következményekkel járnak a pszichoanalízisre nézve, miben módosítják a freudi tanokról alkotott képünket, s végezetül tudna-e a pszichoanalízis válaszolni a fölvetett bírá

latokra. Így munkánkban külön-külön tárgyalva az egyes írásokat összefoglaljuk az adott szerző leglényegesebb gondolatait; megkeressük azokat az állításokat, amelyek elég ingoványosnak, egyoldalúnak tűnnek; végül, ahol mód van rá, „lehetőséget adunk” Freudnak, hogy védekezze: néhány odavágó gondolatot idézünk tőle.

A dolgozat nem vállalkozik az egyes tanulmányok kimerítő elemzésére, s igyekszik nem elkötelezni magát egyetlen elképzelés mellett sem. Ennek ellenére nyilvánvalóan nem tudjuk kiküszöbölni saját elfogultságunkat, így jobb, ha a dolgozat olvasója számol a freudi tanok iránti bizonyos szimpátiákkal, s a filozófia univerzális jellegű magyarázatait érintő idegenkedésünkkel. Nehezen tudnánk ugyanis elfogadni, hogy a filozófia mint elvont szellemtudomány jogosult volna az embert gyakorlati módon vizsgáló pszichológia vagy pszichoanalízis elbírálására. Különösen visszatetszőnek tűnik a filozófia azon igyekezete, hogy tudománytalannak minősítsen egy tant. De erről az érzésről hadd beszéljen maga Freud: *„Itt persze összeütközésbe kerülünk a filozófusokkal, akik szerint »tudatos« és »lelki« azonos fogalmak, és akik fogatkoznak, hogy olyan képtelenséget, mint amilyen a »tudattalan lelki«, el sem tudnak képzelni. De nincs mit tenni, az ember vállat von, és tiltászi magát a filozófusok ellenszenvén.”**

* Jelen ismertetés szerzői a szegedi József Attila Tudományegyetem szociológia szakos hallgatói. Írásuk eredetileg a „Mélylélektani irányzatok” című speciálkollégiumra készült, szemináriumi dolgozatként. Fontosnak tartjuk, hogy lapunkban a pszichoanalízis iránt érdeklődő fiatal szerzők dolgozatai is helyet kaphassanak. (A szerk.)

1. Heidegger

Heidegger megkülönbözteti az objektumot (ontikus fenomén) a szubjektumtól (ontológiai fenomén), ez utóbbit magasabb rendűnek tartva azon az alapon, hogy az *ontológiai fenomén* érzékel, de ő maga nem megismerhető. Ez az első lényeges tétele Heideggernek; Freuddal szemben ugyanis az embert nem tartja tudományosan értelmezhetőnek, mint ahogy magát a valóságot sem. Ezek alapján a *belső pszichikai* létét nem igazolható absztrakciónak minősíti. Az ő sajátos fogalma, a *lét*, időtlen szubsztanciális állandóságot takar, amely kizárja az empirikus tapasztalattól fölépülő pszichikumot. Heidegger szerint a pszichikum ugyanis nem független a létől, azaz nem épülhet föl kauzálisan. Az általa leírt különböző képességek („valamit-valahol-tenni-tudás” és „valamilyen-létben-való-jelenlét”) kizárják a pszichikai mechanizmusok érvényességét. Ellentétes fölfogással van Heidegger a lélekről is: ő állandó, csak formáit változtató plasztikus emberi lelket képzel el, szemben Freuddal, aki az örökösen változó, hatások alatt formálódó „mechanikus” lélek leírására tett kísérletet. Heidegger ezen kívül részleteiben is elutasítja a Freud által föltételezett lelki mechanizmusokat (elfojtás, felejtés, vágy, ösztön), s ezek gyakorlati előfordulásaira saját elméletéből keres magyarázatokat. Az *én* különböző struktúráit pedig pusztán az újkantianus filozófia kategóriái átvételének tekinti, amelyek Heidegger szerint pusztán azt a célt szolgálják, hogy Freud kiterjeszthesse a kauzális összefüggések érvényességét az emberi

lélekre is. Összegzésként pedig azzal vádolja meg a pszichológiát (tehát nemcsak a pszichoanalízist), hogy az elvont dolgokat természettudományossá teszi, eltárgyasítja azokat: „*A pszichológia jogosultsága abban áll, hogy elismer valami nem-testit, korlátozottsága abban áll, hogy azt a testkutatás, a természettudomány módszerével akarta meghatározni.*”¹

Heidegger van talán a legmeszszebb a pszichoanalízistől. Nemcsak ítéleteiben, elutasításában, de tudásában is. Heidegger nyilvánvalóan nem vette a fáradságot, hogy megismerje a freudi elgondolásokat; minnek is tette volna: már létben is ellenszenvesnek találhatta az egészet. A pszichológia mint tudomány számára eleve elutasítandó volt, hiszen olyasmit akar kutatni, amit Heidegger kizárólag a filozófia kenyerének tartott. Még azt sem teszi meg, hogy elkülönítse a pszichoanalízist a pszichológiától, ami — azt hisszük — eléggé megmutatja szembenállásának mértékét. Nem is beszélve bizonyos érzelmi ellenszenvről. Meglepő módon, elég szenvedélyesen vágja oda Heidegger a pszichoanalízisnek, hogy mit tart felőle, mikor azt mondja: a kultúráltság alapfoka a bizonyítás szükségességének belátása. Véleményének lényege, hogy a pszichoanalízisből hiányzik a lényeglátás, ami csak a(z ő) filozófi(á)jában van meg.

Heidegger idegenkedése a freudizmustól bizonyos szempontból a filozófus ellenszenvre a pszichológus iránt. Mint ilyen, elég messze esik a tudományos vita területétől; nem az egyes érvek ütközéséről, hanem két (személytelen) típus ellentétéről van szó. Így Heidegger bizonyos magyarázatai és fogalmai az énvédő mechanizmusok

mintájára a „szellemi bölcsességvédő mechanizmusok” körébe sorolhatók: a kezdetben megszületett lét fogalmát cáfoló tanok elvetésére később újabb és újabb fogalmakat kellett kitalálni, amelyek lényegében csak az eredeti heideggeri gondolat védelmére, igazolására voltak hivatottak. Más esetekben Heidegger igyekszik a pszichoanalízist becsmérlő kategóriákkal leértékelni, hogy ezzel csökkentse mondanivalójának súlyát. Erre nagyon jó példa, amikor szó szerint „absztraktnak” titulálja Freud elképzeléseit. Talán bele sem gondolva: saját, egyre bonyolódó fogalmai mennyiben kapcsolódnak a valósághoz.

Heidegger állításait tehát fölösleges volna cáfolni (ezt más filozófusok úgyis megteszik), hisz nincsenek igazi ellenérvei a pszichoanalízissel szemben, csak viszonyulásai, negatív attitűdjei vannak. Mégis idekívánczok egy freudi idézet, méghozzá éppen azért, hogy jelezzük: a filozófiával való kapcsolatában Freud sem volt mentes az efféle előítéletektől. A kötet elején közölt tanulmányában így minősíti (szintén sztereotip kategóraként) a filozófiát: *„Sőt mi több, alig hiszem, hogy el tudják utasítani azt a véleményt, hogy filozófiánk az animisztikus gondolkodásmód lényeges vonásait őrizte meg, mint a szónak varázsszerszámok révén túlbecsülését, valamint azon hitet, hogy a világban a valóságos folyamatok gondolkodásunk által megszabott módon mennek végbe. Nem más ez, mint mágiás cselekedetek nélküli animizmus.”*²³

2. Wittgenstein

Wittgenstein azzal kezdi értelmezését, hogy kiemeli Freud azon

kijelentését, miszerint a pszichoanalízis természettudomány. Wittgenstein szerint azonban a pszichoanalízis ennek a kategóriának semmiképp nem felel meg. Freud sajátos tudományos perspektívát és szóhasználatot teremt, de ennek ellenére inkább filozófiát, mint tudományt hoz létre: módszerei spekulatívak. Wittgenstein elutasítja a bizonyít(hat)atlan föltevéseket, így a tudatalattira vonatkozó hipotetikus állításokat is. Szerinte nincs létjogosultsága a pszichológiában az okok vizsgálatának, mert azokat csak kísérlet útján lehetne ellenőrizni. Mind-ebből következően utasítja el a tudattalan vágyak mint okok vizsgálatát is. Így a pszichoanalízis csupán beszédmód, műértelmezés: „Freud magyarázata ugyanabból áll, mint az esztétikai magyarázat: összekapcsol két dolgot.”²⁴ Szerinte tehát Freud tudománya nem más, mint pusztán reprezentációs eszköz (s még annak se a legjobb).

A továbbiakban különösen az álomfejtést és a szabad asszociációt bírálja. Szerinte a szellemi működésben nincsenek a fizikai törvényekhez hasonló szabályok, ezért elutasítja a pszichológia kauzális összefüggéseket kereső, de ezeket kísérletileg igazolni nem tudó törekvését. Az analitikus álomfejtést egyenesen spekulációnak titulálja: „Freud állandóan bejelenti tudományosságra való igényét. De amit tesz, az **spekuláció** — tehát olyasvalami, ami még a hipotézisalkotást is megelőzi.”²⁵ Az álomfejtéssel az az egyik legfőbb problémája, hogy Freud nem mondja meg pontosan a jó analízis kritériumait: egyszer a páciens, másszor a terapeuta az illetékes az esettörténet értelme-

zésének érvényességében. Wittgenstein elutasítja, hogy minden álomnak jelentése van; szerinte csak az álom titok volta kényszeríti az embereket (és Freudot) annak megfejtésére. Az álomnak — elképzelése szerint — nem lehet egyértelmű és kizárólagos magyarázatát adni.

Wittgenstein számára Freud munkássága csupán érdekes, gondolatébresztő elképzeléseket jelent, amelyből lehet tanulni, de az átvételnek kritikusnak kell lennie. Ezt azonban éppen a pszichoanalízis nehezíti meg, mert Freud mindenáron teljes igazságra törekszik: „*visszautasított volna bármely véleményt, ami szerint neki részben igaz lehet, de nem összességében.*”⁶ Ráadásul Freud tanaiban veszélyt is lát: mert az mítoszt teremt, s ezáltal lényeges kérdéseket popularizál. Wittgenstein a pozitívista tudományosság hadállásából tett kritikájára Freud szavait idézhetjük válaszul: „*a pszichoanalízis önmagában nem adhat teljes világképet*”;⁷ de ez nem is célja. Ugyanakkor Freudra valóban jellemző a merev dogmatikusság is: a tanaitól elpártolt analitikusokat szó szerint „eretneknek” nyilvánítja.

Wittgenstein fölfogása ellentétes Heidegger gondolataival. Míg utóbbi túlzottan tudományosnak tartja a pszichoanalízist, addig Wittgenstein spekulatív, „tudománytalan” volta miatt veti el. Heidegger a filozófia nevében nehezten az „eltárgyasító” pszichológiára, Wittgenstein pedig túlzottan filozofikus volta miatt ítéli el Freudot. Az eltérő értelmezésre maga Freud is okot ad, mikor így határozza meg a pszichoanalízist: „*félúton áll az orvostudomány és a filozófia között*”.⁸ Wittgenstein egyben megelőlegezi

Popper fölfogását is: mindketten a pozitívista tudományosság nevében bírálják Freudot, s a fizika egzaktságát kérik rajta számon. Ezzel szemben Freud egészen más véleménnyel van a természettudományok egzaktságáról, ahová a pszichoanalízist sorolja: szerinte éppen a természettudományoknál lehetetlen elérni a legfőbb fogalmaknak végsőig való letisztázását: „*A természettudományi meghatározások alapképzetei vagy legfőbb fogalmi eleinte mindig bizonytalanok, magyarázatuk helyett csak utalás történik arra a jelenségsoporra, melyből származnak, és csak a megfigyelt anyag további elemzése által válnak világosakká, tartalmilag gazdagokká és ellentmondás nélküliekké.*”⁹ Más helyen pedig azt említi meg Freud, hogy a megismerés viszonylagossága más tudományok esetében is főnáll.

Wittgenstein veti föl először a pszichoanalízis és a műértelmezés viszonyát — pejoratívan. Ez a gondolat még visszaköszön Habermasnál is. Kiemelendő Wittgenstein mondanivalójából még az a fölismerés, miszerint az analitikus helyzetben nem egyértelmű a terapeuta és a páciens jelentésadó szerepe. Ez az ellentmondásosság Habermast is foglalkoztatja, ő azonban csak az egyik lehetőségre figyelt föl. Grünbaum lesz az, aki részletekbe menően megpróbálja tisztázni ezt a viszonyt.

3. Popper

Popper kiindulópontja: mikor nevezhető egy elmélet tudományosnak, s ennek milyen kritériumai vannak. Ez nem (föltétlenül) az igazság vizsgálatát jelenti: a tudomány gyakran hibázik, és

az áltudomány is rátalálhat az igazságra. Általában a tudományosság kritériumának az empirikus és induktív jelleget tartják. Ám önmagukban ezek sem tételveznek föl tudományosságot (lásd például az asztrológiát). Mindezekből levezetve határozza meg Popper az áltudományokat is, ahová (többek között) a pszichoanalízist is besorolja: ezeknél mindig minden állítás (és mindig) az elméletet igazolja. Azonban e látszólagos erősség szerinte inkább a gyöngeségük: a „jó” tudományos elmélet szükségszerűen cáfol, olykor egyenesen „tilt” bizonyos tényeket (erre a fizikát hozza példaként). Mint-hogy az elmélet tesztelhetősége a cáfolhatóság, így az az elmélet, amelyet nem lehet cáfolni, tudománytalan. Megerősítő bizonyítékokról csak akkor lehet beszélni, ha azok az elmélet igazi próbájának eredményei (tudniillik a cáfolási kísérletekből kristályosodnak ki). De Popper végül is elfogadja: ha egy elmélet tudománytalan, akkor sem elvetendő, hiszen minden tudományos elmélet a mítoszból nő ki. Ezek ennek ellenére elválasztandók a valódi tudományoktól, hiszen: *„abhoz, hogy állításokat vagy állítások rendszereit tudományosnak nevezhessünk, ezeknek olyan formát kell öltetniük, hogy lehetséges vagy elképzelhető megfigyelésekkel tüközthessenek.”*²¹⁰

A falszifikációs elmélet önmagában helyénvaló igényt fejez ki. A probléma abból adódik, hogy szigorúan alkalmazni csak a természettudományok esetében lehet. A szellemtudományok és a filozófia esetében (és Freud elmélete is ez utóbbiakkal rokon) csak feltételesen használható. A bizonyíthatóság örök dilemmája ez utóbbi tudományterületeknek, de ezen belül

különösen a mélylélektannak (amint arra Ricoeur szövege magyarázatot ad): ennek tárgya, a *psziché* ugyanis nem vizsgálható kizárólag klasszikus tudományos módszerekkel (sőt: itt a tudat önmagát vizsgálja, ami az objektivitás lehetőségét jócskán lecsökkenti). De nem is ez a legsúlyosabb problémája Popper elméletének, hanem az, hogy nagyon durva és sértő általánosítást enged meg magának. Popper a falszifikációs elméletek szempontjából elégtelenül elemezte a mélylélektant. A pszichoanalízis falszifikálhatóságára és Popper túlkapasáira Grünbaum hoz föl nagyon szellemes érveket. De ha valaki ezek alapján sem hinné el, hogy Freud tanai falszifikálhatóak, akkor gondoljon csak a pszichoanalízis több évtizedes fogadtatására. A pszichoanalízis cáfolhatóságához jutunk el akkor is, ha Freud azon véleményére támaszkodunk, miszerint a pszichoanalízis nem teljes, maradéktalanul kidolgozott elmélet, hanem tapasztalati eredmények állandóan bővülő-változó halmaza; így nyilvánvalóan vannak támadható pontjai.

4. Habermas

Kiindulópontként Habermas a pszichoanalízis önreflexiót (s így metapszichológiai) jellegére hívja föl a figyelmet. Freud tanait ebből a szempontból tartja értékesnek, olyannyira, hogy még Freud saját értelmezését is elutasítja a pszichoanalízis „védelmében”, s kijelenti, Freud saját önfélreértésének áldozata. A mélylélektan Freud által sokat hangoztatott természettudományos jellegét Haber-

mas a pozitívizmushoz való visszalépésnek minősíti, elítéli Freudot, amiért nem vállalta tudományának metapszichológus jellegét, s görcsösen akarta a mérhetőséget szimulálni. Habermas szerint a metapszichológia az értelmezés logikáját fejtí ki analitikus beszédhelyzetben, ahol a megismerő azonos a megismerendő tárggyal (ezért önreflexió).

Habermas elkülöníti a pszichoanalízist a szellemtudományoktól (amelyek a nyelv és az interakció közti kapcsolatot vizsgálják) és a természettudományoktól, (amelyek a nyelv és az instrumentális cselekvés viszonyát figyelik meg), mert a mélylélektan szerinte a nyelv deformációja és a viselkedés patológiája közti viszonyt foglalkozik. Erre példaként Freud *A mindennapi élet pszichopatológiája* című könyvét hozza. Am Habermas tovább megy, s azt feltételezi, hogy a metapszichológia kerek történetet alkot tapasztalataiból, kiegészítve az analízis töredékes információit, homályos pontjait. Habermas tehát az analízis interpretatív és narratív jellegét domborítja ki. Ugyanakkor elismeri, hogy nem lehet pusztá hermeneutikának nevezni a pszichoanalízist, hisz kijelentései nem maradnak külsődlegesek. De a belátás kizárólag a páciensen múlik: „*az általános értelmezések empirikus megfelelése nem a kontrollált megfigyeléstől és egy, a kutatók közötti, ahhoz kapcsolódó kommunikációtól függ, hanem egyes-egyedül a véghez vitt önreflexiótól, és az ehhez kapcsolódó kommunikációtól kutató és »tárgya« között.*”¹¹ Ezek alapján utasítja el, hogy a pszichoanalízis természettudomány lehetne. Habermas végső soron a pszichoanalízist nem elméletnek („tudo-

mánynak”), hanem értelmezésnek („hermeneutikának”) tekinti.

Ezek után részletesen is kifejti, hogy miben látja az elmélet és az értelmezés közti különbséget. Ez utóbbit ugyanis nem lehet eszközkísérlettel igazolni, csak az önreflexió ellenőrzése révén. Míg az elmélet mindenki számára érvényes, addig az értelmezés csak az abban részt vevők szempontjaiból lehet érvényes, mivel benne a szubjektum szoros (nyelvi) kapcsolatban van megismerésének tárgyával. Ez igaz azonban a szellemtudományokra is; ezektől Habermas szerint az különbözteti meg a mélylélektant, hogy nem lehet benne kauzális magyarázatokat és föltételes prognózisokat készíteni. A pszichoanalízis mint általános értelmezés csak a narratív megjelenítésben válhat általános történetté. Habermas ezek alapján a pszichoanalízist elsődlegesen egy sajátos *beszédhelyzet*nek fogja föl. A továbbiakban arra tér ki, hogy egy ilyen történet (vagy esettanulmány, ahogy Ricoeur nevezi) hogyan válhat az egész pszichoanalízis számára érvényessé („paradigmatikussá”). Véleménye szerint az egész freudi terminológia az eredeti szövegösszefüggésből leválasztva lett általános elmélet. Ugyanakkor Habermas is elismeri, hogy a metapszichológia egyszerre megismerése és megváltoztatása a tudattalannak (amit természetesen a nyelv szabályai szerint képes rekonstruálni).

Habermas elgondolása az eddig tárgyalt szerzőkkel ellentétben egyáltalán nem elutasító Freuddal szemben, s nem *külső* vonása alapján értékeli, hanem hajlandó a mélylélektant részleteiben is vizsgálni. Ez igen

figyelemre méltó, hiszen Heidegger, Wittgenstein és Popper véleménye elég kategorikusnak és ítéletszerűnek tűnik. Habermas viszont megkísérli értelmezni a pszichoanalízist. Kiindulópontja azonban meglehetősen érdekes: kerek percc elutasítja azt a lehetőséget, hogy Freud munkássága besorolható volna a természettudományok körébe. Erre az állítására épül további fejtegetése, s első olvasásra talán föl sem tűnik a kiindulópont esetlensége. De Grünbaum tanulmánya Habermasról elég alaposan „leszedi a keresztvizet”, s egyenesen azt állítja, hogy csupán e nem bizonyított hipotézisre építi Habermas egész mondandóját. Ha ennyire élesen nem is fogalmaznánk, az mindenesetre elgondolkodtató, hogy honnét veszi Habermas azt a magabiztosságot, amikor egy tollvonással elveti Freud többszöri kijelentését, miszerint a pszichoanalízisben nem a spekulatív metapszichológia a jelentős, hanem az analitikus tapasztalat. Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy Habermas ne tett volna egy rendkívüli kijelentést, csupán arra szeretnénk a figyelmet fölhívni: Habermas kijelentéseiben legalább olyan univerzális igazságigényt lehet látni, amelyet Freudnál (aki hiába hangsúlyozza többször is, hogy a pszichoanalízis „sohasem kísérelte meg, hogy az ember lelki életének maradéktalan elméletét adja általában”¹²).

Mint mondtuk, túlzásba vitt érvényességi meghatározása ellenére Habermas a pszichoanalízis egyik nagyon fontos vonását emeli ki, mikor „metatudomány” voltát ecseteli. Azzal, hogy nem sorolja sem a szellem-, sem a természettudományok közé, s kvázi

hermeneutikának tekinti, lényegében az irodalommal állítja párhuzamba. Talán nem kell negatívumnak vennünk azt sem, hogy Habermas megfosztja a pszichoanalízist tudomány mivoltától, hiszen ha az irodalommal való párhuzamnál maradunk, József Attilát idézhetjük, aki szerint: a „líra logika, de nem tudomány”. Mindazonáltal Habermas sem erőlteti túlzottan ezt a kapcsolatot, rávilágítva, hogy a pszichoanalízis nem egyszerű hermeneutika, hanem olyan értelmezés, amely megismerve tárgyát, meg is változtatja azt. Ez természetesen gyógyító jellegéből fakad.

Habermas is elismeri a mélylélektannak ezt a jellegzetességét, de sajnálatos módon nem sokat foglalkozik vele. Föltételezéséből kiindulva ugyanis alaposabban meg lehetett volna vizsgálni: milyen is a pszichoanalízis, ha nem tudomány, nem is teljesen értelmezés, de nem kizárólag gyógyászat. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Habermas kijelentései alapján nem nehéz a pszichoanalízist *lényeglátásnak* nevezni (érdekes: Heidegger éppen ezt vitatja el Freudtól). Mint ilyen, érdemes lehet összevetni a próféták és a nép bibliai összehelyzetével. Szerintünk megdöbbenő a hasonlóság: a próféta-terapeuta áll szemben a páciens-néppel. Ez utóbbi nem rendelkezik a teljes igazsággal (analitikus tudás illetve istenlátás), azt a próféta-terapeuta közvetíti felé. Ám az ő föllépése csak akkor válik tudássá, ha a nép-páciens hajlandó azt elfogadni, s önmagára alkalmazni („megtértni”). De nem egyszerűen a beszédhelyzet hasonlóságáról van szó: a tudás megszerzése csak az én

látszólagos földadása révén lehetséges (azaz az ego énvédő mechanizmusainak vagy az ennek megfelelő bűnös emberi hajlammak a beismerése és elvetése révén). A változás azáltal áll be, hogy a nép-páciens „engedi elveszni énjét, hogy megtalálja azt”. Ezt az érdekességet szerintünk, Habermas gondolataiból kiindulva, egyértelműen föl lehet tárni. Bennünket legalábbis (akár szándéka ellenére is) ezzel segített hozzá Habermas a pszichoanalízis egyik jellegzetességének fölismeréséhez. Ami pedig a tényleges elgondolásait illeti, azt Ricoeur és Grünbaum kapcsán még érinteni fogjuk.

5. Ricoeur

Művében Ricoeur is leszögezi, hogy Freud 1895 óta folyamatosan törekedett arra, hogy természettudományként illessze be tanait az „igaz jelenségek univerzumába”, de törekvése sosem ért el teljes sikert. Mindezek okait Ricoeur a pszichoanalízis sajátos bizonyítási eljárásában látta. Elsőként részletezi, hogy nem magától értődő, hogy mit is tekintünk a pszichoanalízisben verifikálható ténynek. Az analitikus tapasztalat keretén belül kerülhet csak tény a pszichoanalitikus elméletbe, így annak bizonyos sajátosságos kritériumai lesznek: *a.* nyelvileg kimondatónak kell lennie (tehát nem a vágyak, hanem a *kimondott* vágyak lesznek tények); *b.* másoknak elmondhatónak kell lennie; *c.* nem a fizikai valóság, hanem a lelki valóság részének kell lennie (ahogy Ricoeur fogalmaz: klinikailag nem releváns, hogy a lelki valóság ténylegesen igaz-e, mint például a csábítás-elmélet esetén);

d. az analitikus beszédhelyzettől elválaszthatatlannak kell lennie, hisz az emlékek nem elszigetelve jelennek meg, hanem kerek „eset-tanulmányként”. Másodsorban Ricoeur fölfigyelt a pszichoanalitikus tények és az elmélet sajátos viszonyára, amely nagyban eltér az empirikus tudományokban megfigyelhető kapcsolattól, hiszen a pszichoanalízis (már Freud szerint is) egyszerre jelent kutatási eljárást, kezelési módszert és elméletet. A kutatás és a kezelés viszonya már önmagában is érdekes: abból fakad kapcsolatuk, hogy a pszichoanalízis a lélek képződményei között rokonságot föltételez (álom és neurózis párhuzama). Ezek alapján a pszichoanalízis nem pusztán hermeneutika, hanem az értelmezés során föltárt torzító eljárások kezelése is. A pszichoanalitikus elméleteknek tehát egyszerre kell szólniuk a lélekről mint *értelmezhetőről* és mint *befolyásolhatóról*. Ricoeur az analitikus elméletek sajátosságából arra következtet, hogy azokat nem lehet csupán egyoldalúan, önmagukból vizsgálni. A továbbiakban kitér arra, hogy a mélylélektani elméleteket lehet kritikai társadalomtudománynak is minősíteni (elvetve a természettudományos jellegét), hisz a pszichoanalízis valóban foglalkozik a kommunikációs zavarokkal, ennek alapján pedig lehet azt mondani róla, hogy a szimbólumok lehasadásának, az önelidegenedésnek a visszafordítója. De Ricoeur szerint Freud „önfélreértése” is magyarázható, hiszen a tudattalan világ párhuzamot mutat a tudatos világgal: indítékai emlékeztetnek a mindennapok indítékaira, tehát a tudattalan tényezőit

kauszálisan relevánsnak kell tekinteni, amivel egy viselkedési aktus össze nem illő részeit magyarázni lehet. Ricoeur szerint elfogadható, de nem kizárólagos a pszichoanalízis ilyen természettudományos értelmezése is.

Ricoeur a pszichoanalízis megítélése szempontjából részletezi a freudi tanok igazságigényét és igazolhatóságát. Szerinte a mélylélektan eltérő ténykritériumai más-más igazságigényeket hordoznak egyszerre. Végző soron azonban a pszichoanalízis minden igazságigénye összegezhető a pszichoanalitikai tények narratív struktúrájában, hiszen a pszichoanalízis bizonyítási eszközei a pszichoanalitikus helyzet bonyolult rendszerében fonódnak egymásba: az elmélet, interpretatív eljárások, terápiás kezelés és az analitikus tapasztalat összességében. Ebből a szoros kapcsolatból fakad, hogy az analitikus elmélet igazolásánál mindezeket az igényeket egyszerre kell igazolni. Ricoeur szerint valóban fönnáll a veszélye, hogy az analitikus bizonyítási eljárások ördögi kört alkossanak, s kikerülve a kérdést falszifikálhatatlanok legyenek, de szerinte az analízis ezt kikerüli. A pszichoanalízis magyarázatainak ugyan több igényt is ki kell elégíteniük, de ennek kritériumai nem egymásból fakadnak, és kölcsönösen erősítik egymást. A pszichoanalízis bizonyítási apparátusát Ricoeur így összegzi: „*Feltehetjük, hogy ez az apparátus végtelenül komplex, nagyon nehezen áttekinthető, és rendkívül problematikus. De amennyit legalább el kell ismernünk, hogy a validációs kritériumoknak ez a kumulatív jellege az egyedüli, amely egyaránt megfelel a pszichoanalízis igazságigényét meghatározó pszichoanalitikai*

tények kritériumainak és egyben az elmélet, a kutatási eljárás és a kezelési módszer ... komplex viszonyainak”.¹³

Talán Ricoeur írása a legkorrektebb a pszichoanalízissel szemben: úgy beszél róla, hogy részleteiben is megvizsgálja azt. Ezért állításai sokkal aprólékosabbak, mint az eddig tárgyalt szerzőké. Különösen nagy érdemének tartjuk, hogy Ricoeur megállapította a pszichoanalízis négyféle ténykritériumát. Ezzel egyben okot is adott arra, hogy hogyan és miért lehet Freudot olyan ellentétesen magyarázni (mint Heidegger és Wittgenstein esete mutatja). A szerzők többsége általában a pszichoanalízis bizonyítási eljárásainak csak egyes jellegzetességeire figyelt, s sosem az egészre. Igaz ez Habermasra is, akivel Ricoeur egyébként igen sok helyen egyetért. Ricoeur érdeme tehát az, hogy a pszichoanalízis címszót magyarázó többféle értelmezést, tény- és igazságfölfogást elkülönítette egymástól, s ezzel magyarázta a freudi tanok bizonyítási eljárásának problematikus voltát. Ugyanakkor Grünbaum benne is talál hibát: szerinte Ricoeur átveszi Habermastól a hermeneutikus értelmezést, de ő sem magyarázza meg sokkal pontosabban, mit is ért narratív jellegen, mivel indokolja a pszichoanalízis mint beszédhelyzet ilyen mértékű jelentőségét. Meg kell azonban mondani, nem föltétlenül Grünbaummal értünk itt egyet: Ricoeur ugyanis elég jól körülhatárolja ezen állítását, s egyáltalán nem teszi kizárólagossá az analitikus helyzet kommunikációs megközelítését. Állításai pedig egyben az eddig áttekintett Freud-bírálatok érveit is a „helyére teszik”: ilyekeznek

megmagyarázni a pszichoanalízis és a tudományosság ellentmondásos, de nem ellentétes viszonyát.

6. Grünbaum

Grünbaum elutasítja Freud hermeneutikus értelmezőinek „szcientista önfélreértés”-tanát, s abból indul ki, hogy Freud természettudománynak tekintette munkásságát, és ezt az elképzelést élete végéig védte, de már 1896-ban fölhagyott azzal, hogy elméletét visszavezesse a „neurobiológiára”. Így fogalmi is csak metaforikusan emlékeztetnek a természettudományokra. Freud a pszichoanalízis metapszichológiai jellegét, spekulatív elemeit csak olyan külsőségnek tekinti, amelyet a mélylélektan szilárd építménye bármikor ledobhat magáról. Alapnak klinikai elméletét tartja, amelyet a megfigyelésekre alapozhatónak vélt. Grünbaum szerint éppen ezért Habermas és Ricouer téved, amikor azt állítják Freudról, hogy a metapszichológiát tekinti elsődlegesen természettudománynak. Habermas szerint a pszichoanalízis alfája és omegája a páciens; Grünbaum ellenben azt vallja: Habermas azzal, hogy a páciensnek „teljhatalmat” ad az értelmezésben (abból levezetve ezt, hogy a páciens önreflexiót hajt végre), egyben lebecsüli a terapeutát, s ezzel az a célja, hogy az analízist megfossa természettudományos rangjától. Grünbaum a továbbiakban Popper falszifikációs tanával foglalkozik. Szerinte ez az elmélet nem áll meg Freuddal szemben, annál is kevésbé, mivel Freud két cikkének már a címe (*Egy paranoidás eset, amely ellentmond a*

pszichoanalitikus elméleteknek; Az álomelmélet revíziója) is megcáfolja ezt. Popper kijelenti, hogy egyetlen freudi tétel sincs, mely empirikusan igazolható volna. De Popper sem bizonyítja kimerítően ezen állítását, csupán néhány erőltetett példát hoz, s ezekből indukció útján általánosít az egész lélekelemzésre — alaposabb vizsgálat nélkül. Főként arra nézve nem tud bizonyítékot hozni Grünbaum szerint, hogy a freudi elmélet korlátlan szabadságot kínálna a tetszés szerinti értelmezéshez. Popper azon példájára, hogy a fuldoklóval tanúsított bármiféle magatartás a pszichoanalízis falszifikálhatatlanságát igazolja, Grünbaum azt válaszolja, hogy ezek szerint a (Popper által is nagyra tartott) fizika sem tudomány, hiszen: „*Newton fizikája »nem zárja ki, hogy egy adott részecské tetszőleges módon viselkedjen«*”.¹⁴

Grünbaumnak ez a kötetben szereplő tanulmánya keveset beszél magáról Freudról, mondanivalója sokkal inkább a többi Freudot értelmező filozófuséhoz kapcsolódik. Habermas bírálata során a hermeneutikus értelmezés igen szembeeső esetlenségére hívja föl a figyelmet, de bizonyos fokig önellentmondásba keveredik. Azt állítja ugyanis, hogy a pszichoanalízis nem metapszichológia, hanem természettudomány. Ez eddig részben elfogadható. De később azt mondja: a pszichoanalízis a spekulatív állítások helyett az analitikus tapasztalattal igyekszik legitimálni önmagát. Ez Grünbaum szerint a természettudományos jelleget erősíti. Ám Ricouer mondanivalóját földérvé világosan láthatjuk, hogy az analitikus beszédhelyzet korántsem olyan

egyértelműen természettudományos viszonyokat rejt magában. Éppen ezért Grünbaum Ricoeur-t illető bírálata kevésbé tűnik megalapozottnak. Annál inkább megkapó az a mód, ahogy Popper enyhén szólva arrogáns kijelentésének kihúzza a méregfogát. Grünbaum valóban Popper legnagyobb hiányosságára, a túlzott és felületes általánosításra mutat rá iróniába hajlóan.

7. Davidson

Davidson az irracionalitás meghatározásával kezdi gondolatmenetét, amely szerinte nem pusztán „nem racionális”, hanem egyben kudarc az ész fogalmán belül. Az ember mint racionális lény (ahogy Hobbes megállapítja) különösen hajlamos az irracionális viselkedésre. Ennek a jelenségnek a magyarázatára Davidson Freud tanait tartja a legalkalmasabbnak. A tudományosság által leginkább támadott lelki struktúrákat veszi alapul, kiemelve, hogy ezek egyszerre „önállóak” és egyszerre vannak alárendelve bizonyos „erőknek”. Míg a racionalista alapokon álló tudományosság ezeket nem fogad(hat)ja el, addig ő igyekszik jogosultságukat igazolni. Davidson ugyanakkor fölismeri, hogy az előbbi irracionálisával ellentétesen Freud elmélete jócskán megnöveli a racionálisnak tekinthető viselkedések számát. Éppen e két ellentétes jelleget összekapcsolva értelmezi Davidson a freudi gondolatokat, s igyekszik a kijelentések közti ellentmondást föloldani azzal, hogy kimondja: az irracionális cselekvéseknek is vannak (akár kauzális) indítékai, azaz racionális magva.

A továbbiakban Davidson azt igyekszik igazolni, hogy az irracionális viselkedésben (amelyre ő a „saját legjobb meggyőződéssel ellentétes cselekvést” hozza példaként) egyszerre jelen az oksági magyarázat (ösztönök, erők stb. vezérlete) és az indíték (szándékoltság), amely nem-hogy konfliktust nem jelent (hiszen ezek az én strukturalitásából és a részek sajátos autonómiájából illetve konzisztenciájából fakadnak), hanem minden eddigi elképzelésnél (mint a racionalista Plátón-elv, a végzetszerű Médeia-elv, Arisztotelész akarategyngeség-elképzelése) jobban képes magyarázni az irracionalitást. A pozitivistá tudományosság által bírált személyiségmodell összetettségéből fakad, hogy „*egy mentális esemény előidézőjét egy másikat anélkül, hogy indítékánul is szolgálja*”,¹⁵ hiszen a struktúrák az egyéneken belül „társas interakcióban” vannak egymással. A pszichoanalízis nagy érdeme a *psyche* részekre bontásában az, hogy a lelkit mégis elfogadja koherens egységként.

Davidson tanulmánya elsődlegesen a pozitivistá tudományosság által támadott Freudot igyekszik „megvédeni”; szinte azért „dicséri” őt (Rortyhoz hasonlóan), amiért Heidegger elveti. Ugyanakkor ítéletében Wittgensteinéhez hasonló álláspontot képvisel, mikor a freudi tanok empirikus részét lényegtelennek tekinti az elmélethez képest: „*Talán nem felesleges hangsúlyoznom, hogy amikor »megvédem« Freudot, csupán néhány általános elképzelésére szorítkozom, és ezek az elképzelések egy elmosódó spektrumnak nem az empirikus, hanem az azzal ellentétes, fogalmi végén helyezkednek el.*”¹⁶ Ezzel Davidson elveti a hermeneutikus

értelmezést, amely éppen a freudi gondolatok empirikus, analitikus értékeit fogadja el. Így a lélekelemzést sem tudománynak, sem áltudománynak, sem értelmezésnek nem tartja, hanem inkább filozófiai elméletként fogja föl (ezt ugyan nem mondja ki).

Davidson a pszichoanalízisnek nem a gyakorlati („gyógyító”) hasznát emeli ki, hanem a hétköznapi viselkedés értelmezéséhez nyújtott elméleti hozzájárulásának a jelentőségét. A pszichoanalízis szó Ricoeur-nél tárgyalt összetettségéből kétségkívül csak egy vonást emel ki, a többitől sokatmondó hallgatással közli csak a véleményét. Davidson álláspontja ezért (önmagában bármennyire tetszetős vagy helyes is) visszalépés a Ricoeur-féle komplex értelmezéstől. Ugyanakkor ezen (félre)értésre maga Freud ad alkalmat *A mindennapi élet pszichopatológiája* című munkájával, amely Boccaccio laza (és pikáns) novelláira emlékeztet inkább, mint egy komoly elméleti munkára. Érezhette ezt Freud is, hiszen ebben a művében (Davidson értelmezését méginkább igazolva) így vall: „Attól tartok, hogy minden eddigi példámmal egyszerűen banálisá váltam. Pedig mégiscsak kedvemre lehet, hogy olyan dolgokat érintek, amelyek mindenki előtt ismeretesek, s így mindenki azonos módon is értelmezi őket, hiszen csak az a szándékom, hogy a mindennapi jelenségeket összegyűjtsem és értékesítsem tudományosan”.¹⁷

8. Rorty

Freud értelmezésében Rorty a világgép mechanizálását helyezi a középpontba, azaz a Freud által is hangsúlyozott decentrációt („az én nem úr a saját házában”) tartja a psi-

choanalízis legfontosabb eredményének. Szerinte a tudattalan motívumok fölfedezése úgy változtatja meg énképünket, hogy az morális tudatosságunk szempontjából is releváns gondolatokat hordoz. Rorty továbbviszi Davidson föltevését, s a személyiség struktúráinak sajátos működését és önállóságát hangsúlyozza: „*a freudi tudattalan nem olyan, amit felhasználhatnánk ... inkább egy személynek tűnik, aki használ bennünket, nem pedig egy tárgynak, amit használni tudunk*”.¹⁸ Emellett elfogadja azt, hogy a személyiség elemei egy egységes kauzális háló részei. Davidsonhoz hasonlóan azt vallja: ezek együttes ismerete szükséges ahhoz, hogy értelmezzük az ember (különösen irracionális) viselkedését. Éppen ezt, önmagunk megismerését tartja Rorty a pszichoanalízis leglényegesebb alkalmazási területének. Ő úgy értelmezi Freud kijelentését, miszerint az ösztön-én helyére az énonék kell kerülnie, hogy ebben Freud is az „ismerd meg önmagad” morális készletét fejezi ki. Rorty pedig a furcsa és irracionális viselkedések gyökereinek megtalálását, saját személyünk olyan mély analízisét érti ezen, amiben a tudat számára föl-tárul a tudattalan struktúrája és logikája. A személyiség Davidson által is részletezett tagoltsága és egysége teszi értékessé Rorty számára a pszichoanalízist; ugyanezen fogalmak — Freud által is használt — más „jelentésében a »tudattalan« csupán egy másik elnevezése a »szemvedélyek« -nek, a lélek alsóbbrendű részének... Ha Freud csak ebben a jelentésében használta volna a fogalmat, akkor munkássága szinte változatlanul hagyta volna jellemfejlesztési stratégiánkat és énképünket”.¹⁹

Az önmagunk megismeréséhez vezető „királyi útnak” Rorty a személység részei között folytatott párbeszédet tartja (ez a gondolat Davidsonnal mint „társas interakció” jelentkezett), s ez szerencsésen humanizálja a lelkiismeret fogalmát is. Rorty fölfogásában Freud segített hozzá önmagunk ironikus szemléléséhez, az alternatívákban gondolkodáshoz, ami azért hasznos, mert ezután nem egy szubsztanciaként, hanem egy élő, javítgandó lényként kezeljük önmagunkat. Ebben áll a pszichoanalízis „mechanizálva humanista” szemlélete. A Freud kapcsán emlegetett moralitást Rorty nem társadalmi szempontból, hanem az egyén erkölcsére nézve érzi kiemelendőnek. Magát a freudi gondolat erkölcsét ezen belül is az „esztétikai élet” (tudniillik kíváncsiság, éngazdagítás) s nem a „tisztaság” megvalósítójának tartja. Rorty szerint Freud gondolatmenetéből eljuthatunk oda, hogy egyediként kezeljük, minél jobban megismerjük, sőt: *megalkossuk* önünket. Azaz Freud tanai lehetőséget biztosítanak az egyéni éngazdagításra, amit az is segít, hogy a pszichoanalízis révén könnyű úgy gondolnunk önmagunkra, mint tökéletesíthető („mechanizált”) lényekre.

Rorty láthatóan Davidson elképzeléseiből indul ki; azokat elfogadva fejt ki saját értelmezését. Szemben Heideggerrel, aki elidegenítésnek tartotta a pszichoanalízis tudományosságát, Rorty a lélekelemzést humanista jellegűnek tekinti. A mélylélektanból nyíltan kimondva csak egy központi gondolkodásmódot tart említésre érdemesnek, de azt azután egyenesen a modern ember egyik központi

sajátosságának, egyfajta helyesen értelmezett individualizmus kellékének. Davidsonnal együtt nem a mélylélektan tudományosságával foglalkoznak, hanem inkább a (poszt)modernitás embere számára szóló pszichoanalitikus üzenetet keresik; számukra a mélylélektan tudományosságának kérdése egyszerűen nem releváns. Ahogy Davidson esetében is említettük: ez a fölfogás lehet roppant megkapó, lényegét tekintve helyes, mégsem fogható föl összefogó értelmezésnek. Igaz, sem Davidson, sem Rorty nem törekedett erre tanulmányában.

Összegzés

1. Összevetés

Nagy vonalakban áttekintettünk a vizsgált könyv szerzőinek gondolatait, s kísérletet tettünk értelmezésükre, ellentmondásosságuk megragadására, illetve az ezekre valamelyest reflektáló Freud-szövegek beillesztésére, amelyek mintha reflektálnának rájuk. A nyolc szerző többször ellentétes álláspontja nagyban megkönnyítette dolgunkat, csak hagynunk kellett őket egymással vitatkozni. Az álláspontokból nem kívántunk létrehozni egy új, minden eddigi magyarázatnál toleránsabb és átfogóbb Freud-értelmezést, ezért végezetül csupán a könyv elején közölt Freud-szövegről szeretnénk néhány szót szólni, amely a pszichoanalízis világnézetével foglalkozik.

2. Freud és a pszichoanalízis világnézete

„A jövőre vonatkozó reményeink között az első helyen áll az, hogy az intellektus —

*tudományos szellem, az értelem — idővel diktatúrára tesz szert az ember lelki életében. Az értelem lényegében rejlik, hogy ezután mindig gondoskodni fog arról, hogy az emberek érzelmi megnyilatkozása s minden, ami ettől függ, az őt megillető helyre korlátozódjék.*²⁰

Ez a rövid idézet nagyon jól szemlélteti Freudnak ebben a tanulmányában kifejtett elképzelését. Ebben a viszonylag késői írásában elég határozottan leszögezi, hogy szerinte a pszichoanalízist („alkalmazott természettudomány” lévén) a tudományos világnézet képviselőjének tartja. Ugyanebben a tanulmányában utasítja el a vallás és a filozófia szemléletmódját (ez utóbbit Heideggernél már idéztük). Nagyon érdekes az is, ahogy a bolsevik értelmezésű marxizmus világnézetével számot vet, s amit elutasít, mert egy elképzelést kizárólagos szemléletmóddá tett (tehát nem falszifikálható!). Ez a határozottság azért is „gyanús”, mert a fentebb elemzett szerzők álláspontjának vizsgálata során láttuk, a gyakorlatban mennyire problematikus a pszichoanalízis természettudományos jellege (ha van egyáltalán), és maguk a freudi tanok is milyen arroganciával viszonyultak az egyet nem értők elgondolásaihoz. Aligha kell tehát föltétlenül mindent elhinnünk Freudnak, még ilyen megkapó határozottság esetén sem, ugyanakkor azt sem kell gondolnunk, hogy Freud szándékosan kódósít a pszichoanalízis státusát illetően. Hiszen beszél ő is a lélekelemzés hiányosságairól. Érdekes módon azonban nála ez is a természettudományos jelleget erősíti: annak tudja be a pszichoanalízis problémáit, hogy a lélekelemzés még fiatal tudomány, de megismerő tevékenység lévén egyre

inkább finomodnak majd állításai, miként így van ez más természettudományok esetében is. Ugyanakkor már idézett gondolatmenetében Freud maga helyezi a lélekelemzést a filozófia és az orvostudomány közé és ebből a tényből vezeti le ellentmondásosságait.

Végül szeretnénk még egy gondolatot kiemelni ebből a Freud-szövegből: Freud beszél az ún. „szellemi anarchistákról”, az örök kételkedőkről. Nem túl sokat teketóriázik, hanem kimondja: kár velük törődni, mert nihilizmusuk logikai labdázás csupán, ami a gyakorlatban nem alkalmazható kételyekkel operál. Ez az állítás minden egyéb freudi érvnél jóval hatásosabban összegzi azt az elgondolást, hogy a filozófusok tudományokkal kapcsolatos terminológiai aggályai ugyan nem föltétlenül cáfolhatók, de a tényleges munkát tőlük teljesen függetlenül (és hatékonyan) lehet végezni. Egyik-másik filozófus kritikáját olvasva előfordult, hogy mélyen egyetértettünk ezzel a freudi megjegyzéssel.

3. Állítás és bírálat viszonya; egy kis pszichológia

A szociálpszichológia eszkalációnak nevezi az egyre inkább elmélyülő elkötelezettséget. Ezt a jelenséget véleményünk szerint alkalmazni lehet a tudományos elméletekre is. Freud esetében majdnem nyilvánvaló ez a jelenség: több késői műve kapcsán is fölvethető, talán csak azért írta, mert eredeti elképzeléseivel, s a fölfedzőnek járó tekintélyhez csökönősen ragaszkodott és így akár hibáit is kimagyarázva, egyre inkább elkötelezte magát saját eredeti gondolatai mellett. Ha így tekintjük, akkor a hivatalos pszichológia elutasításával való találkozása adhatott alkalmat Freudnak a vele

szemben táplált ellenérzéseire, és aztán ebből fakadhatott az, hogy magát az analízist elég természettudományosnak vélte kísérleti ellenőrzés nélkül is. Később már nehéz lett volna megszabadulni ettől a kijelentéstől, és nem is volt hajlandó többé tudását a laboratórium falai közé bevinni. Ugyanezt azonban el lehet mondani a bírálókról is, hiszen ők gondolatrendszeréből építkező filozófusok, akik igen ingoványos talajon mozogva tesznek egy-egy kijelentést. Így ha *X* azt mondja, nem hiszek ebben meg abban az elméletben, akkor az ezt elutasító, vagy ezzel nem összeférő gondolatokat „hivatalból” el kell vetnie. S ha ezt megtette, ellentétes állásfoglalásához már keresheti a legkülönbélebb magyarázatokat. A legjobb példát erre — szerintünk — Heidegger adja egyre tekervényesebbé és átláthatatlanabbá váló fogalmai bevezetésével. De ugyanez az elfogadásra is igaz: bár Habermas vagy Davidson dicséri Freudot, mégis a saját szája íze szerint formálja át a pszichoanalízis jelentőségét.

Végül a tudományosság többször is

Felhasznált irodalom

- Freud, Sigmund: 1993. *Önéletrajzi írások*. Budapest: Cserépfalvi
 Freud, Sigmund: 1994. *A mindennapi élet pszichopatológiája*. Budapest: Cserépfalvi

Jegyzetek

1. S. Freud: „Önéletrajz”, in: *Önéletrajzi írások*, 30.
2. M. Heidegger: „Freudról és a pszichoterápiáról”, in: *Filozófusok Freudról*, 61.

fölvetett kérdéséhez fűznénk egy megjegyzést: a Freudhoz hasonló alakokat (még Popper szerint is) értékelheti a tudomány; ha nem is válaszaikért vagy stílusukért, csodadoktorságukért, azért igen, mert jó kérdéseket tesznek föl. Még nem láttunk olyan társadalomtudományt, amelyik ne hivatkozna Arisztotelészre. Talán zavarja bármelyiket is Arisztotelész nyilvánvaló tévedéseinek léte, nyakatekert, tudományosan értékelhetetlen magyarázata? Nem, mert az ókori filozófus nagyon jó megfigyeléseket és észrevételeket tett, amelyek kiinduló kérdésként a drámaelméletben és a szociálpszichológiában egyaránt használhatók ma is, de akár igazolhatók is lehetnek. A pszichoanalízis nagy tragédiája, hogy bár fönne hirdette tudományosságát, az első évtized(ek)ben Freudot elutasították az egyetemek, s amikor lehetősége lett volna a kísérleti kutatásra, már ő gondolkodott torzán a tudományosságról. Ez azonban nem változtat kérdésfeltevésének jogosságán.

Szabó Valéria—Zsadányi Nagy Csaba

- Szummer Csaba—Erős Ferenc (szerk):
 1994. *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről*, Budapest: Cserépfalvi

3. S. Freud: „Pszichoanalízis és világnézet”, in: *uo.*, 31.
4. L. Wittgenstein: „Az 1932/33-as évben tartott előadások részletei”, in: *uo.*, 63.

5. L. Wittgenstein: „Beszélgetések Freudról”, in: *uo.*, 72.
6. L. Wittgenstein: „Beszélgetések Freudról”, in: *uo.*, 75.
7. S. Freud: „A pszichoanalízis rövid vázlatja”, in: *Önéletrajzi írások*, 139.
8. S. Freud: „Ellenállás a pszichoanalízissel szemben”, in: *uo.*, 146.
9. S. Freud: „Önéletrajz”, in: *uo.*, 51.
10. K. Popper: „A tudomány: feltevések és cáfolatok”, in: *Filozófusok Freudról*, 88.
11. J. Habermas: „A metapszichológia szcientista önféltreértése”, in: *uo.*, 100.
12. S. Freud: „A pszichoanalitikai mozgalom története”, in: *Önéletrajzi írások*, 103.
13. P. Ricoeur: „A bizonyítás kérdése Freud pszichoanalitikai írásaiban”, in: *Filozófusok Freudról*, 137.
14. A. Grünbaum: „A pszichoanalízis logikai alapjai”, in: *uo.*, 158.
15. D. Davidson: „Az irracionális paradoxonai”, in: *uo.*, 173.
16. D. Davidson: „Az irracionális paradoxonai”, in: *uo.*, 160.
17. S. Freud: *A mindennapi élet pszichopatológiája*, 129.
18. R. Rorty: „Freud és az erkölcsi reflexió”, in: *Filozófusok Freudról*, 184.
19. R. Rorty: „Freud és az erkölcsi reflexió”, in: *uo.*, 187.
20. S. Freud: „Pszichoanalízis és világnézet”, in: *uo.*, 36–37.

ÚJ KÖNYVEK

Sigmund Freud: *A szexuális élet pszichológiája*. (Sigmund Freud művei IV.). Fordította Ferenczi Sándor, Pető Katalin, Vajda Júlia. Cserépfalvi, Bp., 1995.

Nemes Livia: *Alkotók és alkotás*. T-Twins, Bp., 1994.

Dina Wardi: *Emlékmécsesek. A Holocaust gyermekei*. Fordította Ehman Bea. Ex libris, Bp., 1995.

Vajda Zsuzsanna: *A pszichoanalízis budapesti iskolája és a nevelés*. Sík Kiadó, Bp., 1995.

Anna Freud: *Az én és az elbáritó mechanizmusok*. Fordította Horgász Csaba. Párbeszéd Könyvek, Bp., 1994.

Anna Freud: *Normalitás és patológia a gyermekkorban*. Animula Bp., 1993, (1995).

Pléh Csaba: *Pszichológiai történet 2. kiadás*, Gondolat, Bp., 1995.

Garai László: *Quo vadis, tovaris? A modernizáció útjáról s a rajta vándorló*

emberről. Scientia Humana, Bp., 1995.

Jose Ortega y Gasset: *Tömegek lázadására*. Pont Könyvkereskedés, Bp., 1995.

Karácsony András: *Bevezetés a tudás-szociológiába*. Osiris–Századvég, Bp., 1995.

Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról. Szerkesztette Hadas Miklós. Replika kör, Bp., 1994.

„Jelbeszéd az életünk”. A szimbolizáció története és kutatásának módjai. Szerkesztette Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Osiris–Századvég, Bp., 1995.

Szociálpszichológia. Európai szemzőgöböl. Szerkesztette M. Hewstone, W. Stroebl, J.-P. Codol, G. M. Stephenson. Fordította Bodor Péter, Siklaci István, Ülkei Zoltán. A fordítást ellenőrizte és szerkesztette Erős Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995.